

VIII MƏQALƏ

Gələcəyi öncədən görməyin ən yaxşı üsulu onu yaratmaqdır.

Piter DRUKER

Dayanıqlı inkişaf və milli ideya

Dayanıqlı inkişafın yeni tarixi mərhələdə strateji anlamı olan termin kimi konseptuallaşdırılması iki cəhətdən maraqlı və aktualdır. Onlardan biri müasir müstəqil dövlətçiliyimiz tarixində ilk dəfə olaraq ümumi mənada işlənən bir anlayış kimi Azərbaycan təcrübəsi əsasında konseptual səviyyədə mənalandırılması ilə bağlıdır. Bu aspektin fəlsəfi və politoloji dərkisi sistemli və davamlı aparılmaqdadır.

Digər cəhət dayanıqlı inkişafın konseptual anlamının praktiki sahədə inklüziv tətbiqi reallaşması ilə əlaqəlidir.

İkinci cəhətin praktiki ifadəsi strateji inkişaf sənədlərində öz əksini tapmışdır. Deməli, söhbət faktiki olaraq XXI əsrdə müstəqil güclü Azərbaycan dövlətinin inkişaf sətərgiyasının çox mühüm bir özəlliyindən gedir. Həmin özəllik güclü dövlət quruculuğu kontekstində böyük millət quruculuğu ilə ölkənin dayanıqlı inkişafı arasında siyasi-ideoloji bağlantının məzmun alması ilə əlaqəlidir.

Həmin bağlantı milli ideya vasitəsilə konkret tarixi dönmədə məzmun alır. Məsələnin bu tərəfi qurucu liderlik baxımından əhəmiyyətli nəzəri və praktiki xüsusiyyətlərə malikdir.

Məsələ onunla bağlıdır ki, dayanıqlı inkişafı, adətən, iqtisadi tərəqqi və davamlı inkişafı izah edirlər. Bu, tamamilə təbii və gərəklili yanaşmadır. Lakin əgər söhbət müstəqil dövlət quruculuğunun da dayanıqlı olmasından gedirsə, artıq problemin bu aspektinin konseptuallaşması zərurəti meydana çıxır. O cümlədən, dayanıqlılığın bazasına ancaq sosial-iqtisadi, ideoloji və idarəetmənin yeni texnologiyalarını yerləşdirməyin kifayət etmədiyini qəbul etmək lazım gəlir. Postsovet məkanında bu tezis doğrudluğunu Ukrayna və Gürcüstan nümunəsi praktiki olaraq sübut etmişdir.

Sırr deyildir ki, keçən əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısından başlayaraq Qərb politoloji və fəlsəfi fikrində liberal və demokratik ideoloji sistemə üstünlük verən və həmin prizmada iqtisadi kursunu Qərbin tövsiyələrinə uyğun dəyişən müstəqil dövlətlər, başqalarına nisbətən daha dayanıqlı və perspektivli vəziyyətdə olan ölkələr kimi təqdim edilirdi. Elə təəssürat yaradırdı ki, Qərb politoloji texnoloqların “açıq iqtisadiyyat” “bazar iqtisadiyyatı”, “liberal ideologiya” və s. kimi adlandırdıqları Qərb dövlət quruculuğu ştampları tətbiq olunan keçmiş sovet respublikalarında müstəqil, sabit və davamlı inkişaf tam təmin edilmişdir.

Bu illüziyanı XXI əsrin ilk onilliklərinin təcrübəsi darmadağın etdi. İndi həmin texnoloqlar sualı başqa cür qoyurlar: Gürcüstan və Ukraynada sabit, davamlı və dayanıqlı inkişaf niyə baş tutmadı? Bu sualın işığında biz Azərbaycan təcrübəsinə baxaq. Azərbaycanı digər postsovet məkanı ölkələrindən vurğulanan kontekstdə hansı özəlliklər fərqləndirir? Onlar çoxdur və sistemli qarşılıqlı əlaqədə olan faktorlarla bağlıdır. Lakin ən dərin qatlarda hamısını birləşdirən bir faktor-proses vardır

Liderin quruculuq kursu

– Azərbaycan dayanıqlı inkişafın təməl prinsipini fərqli məqam üzərində qurmuşdur! Bu, hansı məqamdır?

Ümumi götürükdə, bu, milli ideya və onun reallaşma mexanizmləridir! Yəni milli ideyanın nəzəri-konseptual məzmununun düzgün müəyyən edilməsi kifayətedici deyildir. Onunla vəhdət halında inklüziv olaraq milli ideyanın reallaşması da olmalıdır. Milli ideyanın vurğulanan keyfiyyətdə və funksiyada güclü dövlət və cəmiyyətin mövcudluğunun aktual atributuna çevrilməsi isə özülüündə xeyli sayda faktoru ehtiva edir. Həmin faktorları məhdud sayda “idarəedici və nizamlayıcı parametrlər” adlandırma biləcəyimiz amillərin çətiri altında qruplaşdırma bilərik.

İdarəedici və nizamlayıcı parametrlər

Deməli, strateji məqsəd dayanıqlı inkişafdır. Onun reallaşmasının motivəedici, təminəedici və “inkişaf kanalı”nı müəyyənəedici faktoru milli ideyadır. Eyni zamanda, milli ideya dayanıqlı inkişafı çox və qeyri-müəyyən sahədə motivə etmir və onu təyin etmir. Bu, yalnız konkret dövlət, ölkə və cəmiyyətdə baş verə bilər. Belə alınır ki, milli ideya praktiki müstəqil ancaq müəyyən dövlət, ölkə və cəmiyyətdə aktuallaşa və reaktuallaşa (təkrar-təkrar aktuallaşa) bilər. Bizim üçün, bu, Azərbaycan Respublikasıdır. Məhz bu əsas şərtin prizmasında milli ideya ilə dayanıqlı inkişafı təmin edə biləcək idarəetmə və nizamlama parametrlərini müəyyən edə bilərik.

Prezident İlham Əliyevin müəyyən etdiyi strateji inkişaf kursunun ümumi şərt-

lərindən görünür ki, idarəedici və nizamlayıcı parametrlər dəqiq təyin edilmişdir. Onlar pilləvari struktur – funksional quruluşa malikdirlər.

Birincisi, ən ümumi səviyyədə milli ideyanın dayanıqlı inkişafı təmini yeni tarixi mərhələnin özəllikləri çərçivəsində baş verməlidir. Yeni tarixi mərhələnin bazasında milli ideyanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək kimi məzmunlaşması mərhələsində alınan qənaətlər dayanır (tarixi ədalət, milli ləyaqət və beynəlxalq hüquq).

Deməli, yeni milli ideya yeni tarixi mərhələnin başlıca özəlliyi olan Azərbaycanın strateji inkişafının əsas ruhunu ifadə etməlidir. Strateji inkişaf isə mütləq surətdə inkişafın dayanıqlılığını nəzərdə tutur. Buradan belə alınır ki, milli ideyanın inkişafın dayanıqlılığını motivə etməsi üçün ölkənin strateji inkişaf kursu idarəedici parametrlərini oynamaqlıdır. Azərbaycan Prezidentinin müəyyən etdiyi kursda məhz bu məqam mövcuddur.

İkincisi, strateji inkişaf kursunun idarəedici parametrlərini kimi rolunu yerinə yetirməsinin konkret mexanizmləri prosesin nizamlama parametrləri olaraq xarakterizə oluna bilər. Onlar azərbaycançılıq məfkurəsi və multikultural dəyərlər sistemidir. Bununla qurucu liderliyin olduqca əhəmiyyətli bir özəlliyindən danışmaq olar: müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyində milli ideyanın strateji inkişafı motivə etməsi ideologiya ilə mədəni bütövlüyün sosial, siyasi, idarəetmə, mənəvi-əxlaqi dəyərlər fenomenlərinə müasir kriteriyalar kontekstində transformasiyası ilə sıx bağlıdır.

Bu məqam fəlsəfi səviyyədə ideologiyayı klassik anlam sərhədindən çıxararaq, onun bütövlükdə mədəniyyət sistemində

üzvi surətdə daxil edilməsinə imkan verir. Əlbəttə, tarixdə həmişə ideologiya cəmiyyətin, ümumiyyətlə, mədəniyyət sistemi ilə sıx bağlı olmuşdur. Müasir Azərbaycanda, bu, ideoloji məfkurənin dövlətin və cəmiyyətin güclü olması naminə yenilənmə proseslərinə mədəniyyət vasitəsilə təsir göstərməsini nəzərdə tutur. Multikultural dəyərlərin dominantlığı məhz bu kontekstdə əhatəli yenilənmələrin (güclü dövlət və güclü cəmiyyətin vəhdətdə formalaşmasının) “inkişaf dəhlizi”nin hüdudlarını aşmaması üçün kollektiv tamlığı təmin etmək mexanizmi kimi lazımdır.

Belə alınır ki, bir tərəfdən, milli ideya bütövlükdə strateji inkişafın məzmunu və motivasiyasını təmin edir, digər tərəfdən isə multikulturalizmin bu prosesin sivil məcradan çıxması şərti ilə toplumun bütövlüyünü təmin etməyə xidmət mexanizmi kimi daim aktuallaşdırılmasına (əyənilməməsi, predmetləşməsi, reallaşması) lazım olan münbit şəraiti yaradır.

Vurğulanan özəlliklər dayanıqlı inkişafın strateji termin kimi fəlsəfi və politoloji anlamının məzmunlarında əsas elementlərdir. Onların işığında baxanda dayanıqlı inkişafın strateji məqsədinin iki yekun xüsusiyyəti üzərində də dayanmaq lazım gəlir. Onlar 2030-cu ilə qədər olan strateji inkişaf kursunun əsas nəticələridir – qüdrətli dövlət və yüksək rifah (fəzilət) cəmiyyətinin yaradılması! Onu vurğulayaq ki, strateji inkişaf kursunda qüdrətli dövlət və yüksək rifah cəmiyyəti anlayışlarına məzmun çaraları verən konkret kriteriyalar mövcuddur. Onları biz öncəki məqalədə ifadə etmişik. Biz, “yaşıl ölkə” və fəzilətli millət quruculuğunu nəzərdə tuturuq.

“Yaşıl ölkə”

Azərbaycanın strateji inkişaf konsepsiyasında “yaşıl” sözü yalnız rəmzi və ekoloji mahiyyətli anlayış deyildir. “Yaşıl” təmiz ekoloji mühitə (sosial, siyasi, mədəni, iqtisadi, mənəvi-əxlaqi çaralı) malik güclü dövlətin formalaşmasını ifadə edir. Öncə onu deyək ki, “ekologiya” termininin vurğuladığımız anlamda izahı artıq fəlsəfədə, sosiologiyada və kulturologiyada mövcuddur.

Hələ keçən əsrin 80-ci illərində Qreqori Beytson məşhur “Zəkanın ekologiyası” adlı monoqrafiya yazmışdır. Burada o, ümumiyyətlə, insan zəkasının niyyətə təmiz, konstruktiv və yaradıcı olmasını nəzərdə tuturdu. Zəkanın ekologiyası yekun məqsəddə dünyanın ziddiyyətsiz mövcud ola bilməsinə xidmət etməli idi.

Təqribən həmin dövrdə başqa bir Qərb yaradıcı adamı Yakob fon İksükyl “Umwelt World” (“ətraf mühit dünyası”) anlayışını daxil etmişdir. O, izah etmişdir ki, hər bir fərdi və kollektiv mövcudolmanın zəruri şərti var: həmin şərt onların “mövcud ola bilmə ekologiyası, aləmi və dünyası”na aiddir.

Daha konkret anlamda “ətraf mühit dünyası” anlayışı solumun psixoloji və sosial-mədəni dünyasının hüdudlarını müəyyən edən proseslərdir. Tədqiqatlar göstərir ki, bu proseslər sisteminin dinamikası və funksional mürəkkəblikləri ilə bütövlükdə sistemin dayanıqlılığı arasında müəyyən balans olmalıdır. Əgər strateji inkişafa mürəkkəbləşmə prosesi kimi baxsaq, onda ən kiçik balanssız addımın belə, xoş niyyətlərə baxmayaraq, bütövlükdə, sistemi çökdürə bilməsi qənaətinə gələrik. Həmin anlamda müasir cəmiyyətlərin və bütövlükdə, ölkənin Umwelt dünyası “yaşıl ölkə”dir.

Bu özəllik “yaşıl ölkə” anlayışının milli ideyaya dayanan strateji inkişaf kursunun fəlsəfəsinin mərkəzi müddəələrindəndir. Həmin prizmada dayanıqlı inkişaf ölkənin “özünütənzimləmə”, “özünədəstək” funksiyasını yerinə yetirə bilməsinin fəlsəfi-konseptual ifadəsidir. Başqa bir fəlsəfi və elmi nəticəyə görə, müasir ölkələrin strateji inkişafda “özünü dəstəkləməsi” daim cəmiyyətin mürəkkəbləşməsi dinamikası ilə dayanıqlılıq arasında “xaosun astanasında” incə balanslaşma (tarazlıq yaratma) kimi təzahür edir.

Buradan araşdırılan mövzu ilə bağlı iki mühüm fəlsəfi nəticə çıxara bilərik.

Birincisi, müstəqil güclü dövlət və güclü cəmiyyətin XXI əsrdə çox həssas məqamların kompleks təsiri sahəsində mövcudluğu mümkündür. Bunun politoloji-praktiki ifadəsi strateji inkişafın daim “xaosun astanasında” və çox incə bir “kommunikasiya kanalı”nda yaranan “nizamlılıq zonası”nda özünü tapır.

İkincisi, həmin həssas “nizamlılıq zonası”nı təşkil edən, dinamikasını və ümumi mənzərəsini obrazlaşdıran milli ideyadır! Milli ideya bu keyfiyyətdə millət quruculuğu ilə dövlət quruculuğunu ortaq ahəngdar münasibətlər ritminə gətirən başlıca amildir!

(ardı var)

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru